

К. М. Любецкая

**СІНТАКСІЧНЫЯ АСАБЛІВАСЦІ БЕЛАРУСКАГА
ФАЛЬКЛОРНАГА ТЭКСТУ (НА МАТЭРЫЯЛЕ КАЛЫХАНАК
І ДЗІЦЯЧЫХ ПЕСЕНЬ)**

Доўга скарб збіралі
гэткі
І матулі,
І дзядулі, каб яго
пачулі дзеткі,
Каб дарослыя пачулі.
Пятрусь Макаль

Калыханкі і дзіцячыя песні складаюць асобную групу песень, блізкіх да лірычных, ад якіх адрозніваюцца больш выразнай устаноўкай на апавяданне і падкрэсленай прастатой зместу і формы, разлічаных на ўспрыманне і ўзнаўленне гэтых песень дзецьмі. Калыханкі і дзіцячыя песні звязаны паміж сабой яшчэ і пераемнасцю: калыханкі звычайна з’яўляюцца першымі дзіцячымі песнямі.

3 песні-калыханкі маці пачынаецца знаёмства дзяцей з фальклорам. “Калыханка – адзін з жанраў дзіцячай літаратуры, – як адзначае В.П. Рагойша, - простая паводле зместу і выяўленчых сродкаў пяшчотная песенька, пад якую маці закалыхваюць сваіх дзяцей. Дзякуючы калыханцы дзіця хутчэй і лягчэй авалодвае роднай моваю, атрымлівае першыя ўяўленні пра навакольны свет, развівае пачуццё моўнага і музычнага рытму, знаёміцца з асновамі паэтычнай творчасці (рытм, рыфма, гукапіс)” [1, с. 147–148]. Цікаваць да фальклору паступова пашыраецца.

Не адно пакаленне вырасла на матчыных спевах калыханак і песень. Цікава і тое, што дзіцячыя тэксты пабудаваны такім чынам, каб яшчэ з гадоў немаўляці і да школьнага ўзросту было займальна слухаць, як з вуснаў маці ці бацькі вымаўляюцца, магчыма, яшчэ не зусім зразумелыя для дзіцяці гукі. У гэтым артыкуле праводзіцца параўнанне сінтаксічных асаблівасцей жанраў калыханкі і песні.

Калыханкі разлічаны на не зусім звычайнага слухача: іх спяваюць дзіцяці яшчэ тады, калі яно не разумее слоў. Менавіта таму пры складанні калыханак выкарыстоўваецца набор падобных гукаў: *Баю-баю-баенькі, Люлі-люлі-люленькі, Прыляцелі гуленькі, Селі яны ў люленькі* [2, с. 73].

У адрозненне ад калыханкі песні – гэта зусім іншы свет пачуццяў, ведаў і ўяўленняў, іншы музычны стыль, са сваім колам выразных сродкаў, супрацьлеглых шмат у чым таму, што характэрна для калыханак.

Калыханкі адносяцца да найбольш распрацаванай і па-свойму вытанчанай галіне дзіцячага фальклору. Тут больш шырокае кола вобразнасці, якое дасягае часам значных мастацкіх вяршынь.

У калыханках пануе па-дзіцячаму даверлівая і пластычная інтанацыя, пазбаўленая ўнутраных кантрастаў і цалкам адпаведная свайму

функцыянальнаму прызначэнню. Калыханкі спяваліся да таго моманту, калі дзіця перакладвалі з люлькі, таму, на нашу думку, у калыханках гучыць інтанацыя замілавання, выкарыстоўваюцца падобныя гукі, мяккія гукі – з мэтай закалыхвання дзіцяці.

Песні ж у адрозненне ад калыханак спяваюцца з мэтай развесяліць дзіця, пагуляць з ім, таму гучыць вясёлая інтанацыя, ствараецца музычная імправізацыя.

Галоўнай асаблівасцю гэтай песнятворчасці з’яўляецца тое, што яна наскрозь аптымістычная, жыве сённяшнімі настроямі дзіцяці. Тут адсутнічаюць сумненні і клопаты пра заўтрашні дзень, погляд у будучыню, якія характэрны для калыханак. Таму і песня, як правіла, перапоўнена бадзёрымі эмоцыямі.

Сінтаксічныя асаблівасці, спосабы выражэння галоўных членаў сказа, найбольш характэрныя для даследуемых жанраў, адлюстраваны ў наступнай табліцы:

	Калыханкі	Дзіцячыя песні
Найбольш ужывальныя сінтаксічныя канструкцыі (паводле частаты ўжывання)	1) простыя сказы з аднароднымі выказнікамі: <i>Пайшоў каток пад масток, Злавіў рыбку за хвосток</i> [2, с. 120]. <i>А-а-а-а-а, Пайшоў каток у лясок, Памарозіў лапкі, Скочыў на палаткі, 3 палаткаў на печку, Пабіў бабуці плечкі</i> [2, с. 125]. <i>Ладкі-ладушкі, Прыляцелі птушкі, Селі на вароты У чырвоных ботах</i> [2, с. 190]. 2) складаныя сказы, часткі якіх звязаны бяззлучнікавай сувяззю: <i>А-а, каточак, Паеў бабін мядо-чак, Сама бабка злізала, На коціка сказала</i> [2, с. 93]. <i>Ехаў каток ды на дрова, Загарэ-лася дуброва</i> [2, с. 100]. 3) складаназлучаныя сказы: <i>Люлі-люлі-люлі, Усе дзеткі паснулі, А ты, мой сыночак, Не спіш, не гуляеш, 3 катком размаўляеш</i> [2, с. 63]. <i>Люлі-люлі-люлі, спаць, Да я ж буду калыхаць, Буду песеньку спяваць</i> [2, с. 63]. 4) складаназалежныя сказы: <i>Трэба катка біці, біць, Каб не будзіў дзеці. Трэба катка біці</i>	1) складаныя двухсастаўныя сказы: <i>Камар лазно тупіў, Бляха нарылася, Бляха нарылася, 3 палка ўдарылася</i> [2, с. 233]. <i>Камар дровы сячэць, Муха лазно топіць.</i> [2, с. 237]. <i>Сядзіць бусел на каце У тры лісты піша, А жураваль на прыпечку Дзяціначку калыша</i> [2, с. 268]. 2) складаназалежныя сказы: <i>Бляха добрай была, Запрагае катка, Едзе ў Мінск да аптэкі, Каб купіць мусе лекі</i> [2, с. 233]. <i>Не хавайце пра даліне, Бо варыюць мяне свінні</i> [2, с. 245]. 3) складаназлучаныя сказы: <i>У залочанай карэце Дзяцел пад’язджае, А за дзятлам на валах Жоўна паспяшае</i> [2, с. 653]. <i>Паслаў арла, паслаў арла, У сёптаства збіраці, А арол напаў на гусі, Давай мардаваці</i> [2, с. 261].

	Калыханкі	Дзіцячыя песні
	вельмі, <i>Каб не стукаў каток дзвермі. Трэба катка па лапцы, Каб не хадзіў не хадзіў па хатцы. Трэба ката па хвасту, Каб нарубіў хварасту</i> [2, с. 87]. 5) складаныя сказы з рознымі відамі сувязі: <i>Пайшоў каток дай у лясок, Назбіраў ён трасачок І зрабіў ён хатку Пагрэць сваю лапку</i> [2, с. 99].	
Спосабы вы- ражэння выказніка	1) дзеяслоў у форме прошлага часу абвеснага ладу: <i>А-а-а-а, люлі, Катка у лапці абуді, У парваныя анучы, Плакаў каток ідучы</i> [2, с. 101]. <i>А-а, люлі, цялешыка, Наварыла баба кулешыка Ды й паставіла пад елку, Дый накрыла талеркай</i> [2, с. 123]. 2) дзеяслоў у форме 2-й асобы за- ганага ладу: <i>Не хадзі, коцік, Па лаўцы</i> [2, с. 84]. <i>Не хадзі, кот, па хаце, Не будзі майго дзіцяці</i> [2, с. 85]. 3) дзеяслоў у форме будучага ча- су абвеснага ладу: <i>Баю-баенькі-баю, Мішку спаткі палажу</i> [2, с. 85]. <i>Ляляю-ляляю, Я коціка наляю, Каб ён да нас не хадзіў, Цябе, дзетка не збудзіў</i> [2, с. 89].	1) дзеяслоў у форме 2-й асобы за- ганага ладу: – <i>Паслухайце, ма- лайцы, Скажу вам на пацеху: На беднага вераб 'я У спала сава з лесу</i> [2, с. 264]. – <i>Цецяроў, цецяроў! Хадзі па- рыцца</i> [2, с. 349]. 2) дзеяслоў у форме прошлага ча- су абвеснага ладу адзіночнага ці множнага ліку: <i>Ах ты, сава-пазура, За што ж біла вераб'я?</i> [2, с. 265]. <i>Сіўка-варонка, Дзе ты была?</i> [2, с. 275]. 3) імёны выказнік: <i>Зайчык маленькі, Чым ты жы- венькі?</i> [2, с. 295].
Найбольш ха- рактэрны спосаб выражэння дзейніка	1) Назоўнікі, што абазначаюць назвы жывёл: <i>Чар-чар, сарока Прыляцела зда- лёку, Села ў пана на таку</i> [2, с. 199]. <i>Лілі козы рагатых, багатых, – Каго пападу, таго забаду!</i> [2, с. 223]. 2) Уласныя назоўнікі: <i>А-а, а-а, люлі, Усе куры паснулі. А наш Сярожка Не спіць, не гу- ляець – Нам дакучаець</i> [2, с. 82].	1) Уласныя назоўнікі: <i>Маладзічка Хоміна Па балоту ходзіла, Траўку цмыкала, Цяляткам давала</i> [2, с. 293]. <i>Мядзведзь кару дзярэць, Кацярына воду бярэць</i> [2, с. 301]. 2) Назоўнікі, якія абазначаюць назвы жывёл: <i>Камар дровушкі рубіў, Муха банюшкі тапіла, Гніда шчолак ічалачыла, А вош парылася, З полку ўдарылася, Рабро выла- міла</i> [2, с. 238].

Аб'ядноўвае калыханку і дзіцячую песню ўжыванне дыялогаў, звароткаў. У песнях дыялогі большыя па сваім змесце, чым у калыханках. Часта зваротак у песнях або паўтараецца (*Ты каза, каза, Лубяныя глаза, Ты, каза, дзе была?* [2, с. 289]), або ўжываецца з прыдаткам (*Сіўка-варонка, Далі-гойда* [2, с. 280]).

Звяртаючы ўвагу на сінтаксічную ролю уласных назоўнікаў, адзначым, што ў калыханках яны выступаюць пераважна ў ролі дапаўнення, а ў песнях – дзейніка. Гэта абумоўлена тым, што, спяваючы калыханку, дзеянне накіравана на дзіцяці, таму выкарыстоўваецца ўскосны склон. А песнямі трэба звярнуць увагу маленькага слухача, таму выкарыстоўваецца назоўны склон. Прычым любы ўласны назоўнік можна лёгка замяніць на іншы падобны назоўнік.

Такім чынам, калыханкі і дзіцячыя песні пабудаваны так, каб звярнуць увагу маленькага слухача і данесці ўсю тую пяхоту і любоў, што адчувае той, хто спявае дзіцяці песню ці калыханку.

Літаратура

1. Дзіцячы фальклор / рэд. К. П. Кабашнікаў. – Мінск, 1972.
2. Рагойша, В. П. Тэорыя літаратуры ў тэрмінах: дапаможнік / В. П. Рагойша. – Мінск, 2001. – С. 147–148, 245.

К. П. Любецкая

АБ ЗАДАЧАХ БЕЛАРУСКАГА ТЭРМІНАЗНАЎСТВА Ў ПАЧАТКУ ХХІ СТАГОДДЗЯ

Распрацоўка тэарэтычных і практычных пытанняў беларускай тэрміналогіі, задача яе ўпарадкавання і аналізу функцыянавання ва ўмовах відавочнага звужэння сфер выкарыстання беларускай мовы застаецца важнай і актуальнай. Сённяшні ўзровень развіцця беларускай тэрміналогіі (яе недастатковае ўладкаванне і часам адсутнасць распрацаваных тэрмінасістэм па розных галінах ведаў) не зусім адпавядае сучаснаму стану беларускай навукі і значна адстае ад узроўню вырашэння гэтай праблемы ў іншых краінах свету. Усведамленне неабходнасці развіцця адукацыі і навукі на ўласнай моўнай аснове яшчэ не заўсёды належным чынам асэнсавана ў беларускім грамадстве, што прыводзіць да недаацэнкі творчых магчымасцей беларускай мовы як інструмента навуковага пазнання. “Некаторыя навукоўцы нават сцвярджаюць, што няма неабходнасці пашыраць беларускую мову ў навуковую сферу. Яны аргументуюць гэта наступным чынам: калі б кожны вучоны (а іх у свеце больш за 5 млн.) друкаваў свае навуковыя працы на сваёй роднай мове, то кантакты паміж імі былі б вельмі складанымі, і гэта не спрыяла б развіццю нацыянальнай навукі. Другі аргумент апалагетаў выкарыстання толькі рускай мовы ў сферы навукі зводзіцца да наступнага: беларуская мова не мае дастаткова развітай навуковай тэрміналогіі, яна не паспявае ў сваім развіцці за сучасным навукова-тэхнічным прагрэсам і таму не здольная